

Témakör: Művek a magyar irodalomból I. Kötelező szerzők – Petőfi Sándor**Tétel:** Petőfi Sándor tájköltészete**Feladat:** Mutassa be Petőfi Sándor tájbrázolásának romantikus vonásait és tartalmi-formai gazdagságát!**Kidolgozás:****I. Általános áttekintés:**

Az irodalomtörténet (Horváth János, Szerb Antal) a legegységesebb, művészileg legmagasabb és legegyszerűsebb színvonalú tematikus csoportnak tekinti Petőfi tájverseit.

A tájélmény és a tájköltészet változásai az irodalomban:**Középkor:**

A teremtett világban az ember Isten teremtményeként él. Ez a teremtménytudat tette azonossá a természettel. Az őt körülvevő világra az ember csak az ihlet pillanataiban tekintett (vö. Assisi Szent Ferenc: *Naphimnusz*).¹

Reneszánsz:

A teremtőtudat megjelenésével az ember körültekintett, hogy meglássa, minek a teremtője és gazdája. A természet az ember élettere lett; szépsége egyrészt humanizált szépség, másrészt a Jordano Bruno-i „*Natura est deus in rebus*”-elv („A természet a dolgokban rejtőző Isten”) alapján a természet az isteni tökéletesség tükörképe. Ezt a tökéletességet a humanista költők antik eredetű toposzokkal is érzékeltették.²

Klasszicizmus:

A klasszicizmusban a természet elvesztette egyediségét, fenséges mivolta egy deista, panteista istenfelfogás ihletettségének következménye lett. Ily módon két természeti kép jelent meg:

- első természet (teremtett világ)
- második természet (a művészet által létrehozott természet)

Az első természet helyébe a költészetben a második természet került.

Szentszentalizmus:

A Rousseau-i elvnek megfelelően egybemosódott az első és második természet, miközben a filozófiai elv az első természet nyugalmát, fenségességét állította szembe a polgári világ diszharmóniájával. Képi szinten mindez a második természet klasszicista hagyományaként realizálódott. A szentszentalizmus is átvette a természetábrázolásban ezt a szépségeszményt (ez tükröződik Rousseau természetéről tett vallomásában is).

Romantika:

A romantika korai időszakában továbbra is a fenséges esztétikai minőség uralkodott, és a tájban az egzotikumot kereste. Ugyanakkor viszont felerősödött az érdeklődés a helyi színek iránt a nemzeti vagy közvetlen környezet feltérképezésére is. Ez utóbbi esetében a lírai közvetlenség lett a meghatározó ábrázolási módszer (akárcsak Petőfi esetében).

¹ A természet és ember azonossága a ma már groteszknak tartott felfogáshoz is elvezetett: középkori periratokban felléptek például a pockoknak az emberrel azonos jogaiért.

² **Toposz:** közismert, jellemző fordulat, kép.

II. Petőfi tájábrázolásnak újdonsága és jellegzetességei:

Petőfi versei újat hoztak a tájköltészetben is. Az új tájesczmény a romantika vadregényes és emberek nélküli hegyvidékével szemben **az alföld vidéke lett (a magyar nép hazája, de egyben – korlátatlansága következtében – a szabadság jelképe is).** Az **ábrázolási módszer** a tájleíró versekben az ún. **lírai realizmus**. Az alföld esetében a vizsgálódás és bemutatás módszere a felülemelkedés utáni egyre szűkülő perspektíva (nézőpont). Ennek révén a mikrojelenségekig jut el a költő. (A módszer egyúttal előrevetíti a zárlatot is, hiszen az eleváció [magasság, felemelkedés] szükséges eleme az óda műfajának is.)

Petőfi tájversei erősen romantikus ihletésűek. Megfigyelhető a költeményekben a **műfajkeveredés**: leíró és elbeszélő részletek váltakoznak lírai reflexiókkal.

Denotáció (elsődleges jelentés) és **konnotáció** (másodlagos jelentés) **viszonya a tájversekben**: Petőfi tájverseiben az **elsődleges jelentés** szintjén csak alapmetaforák felhasználásáról van szó. Ezeket a természetes kép köti a tájhoz. A **másodlagos jelentést** az életmű egésze, a kontextus adja. **A Petőfi-világkép tartópilléreit a tájleíró versek is hordozzák** (szabadság, forradalom, királyellenesség, radikalizmus) az életmű kontextusában:

- *Az alföld* – szabadság, otthonosság
- *Tisza* – radikalizmus, forradalom
- *A puszta, télen* – királyellenesség

III. A tételhez kapcsolódó jelentősebb költemények:

1. *Az alföld* (Pest, 1844. július–augusztus):

Témaválasztás:

Az Alföld a felvilágosodás korában került be költői témaként a magyar költészetbe. Ily módon a tájválasztás nem tekinthető újdonságnak (vö. Bessenyei, Fazekas). A vers közvetlen előzményének Gaál József 1836-os karcolata tekinthető (*Az Alföld képe*). Ami egyedi Petőfinél, az a következetes ragaszkodás a témakörön belül az Alföldhöz. A vers felütése (első versszaka) nem csupán érdeklődést felkeltő retorikai alakzat, hanem egyúttal esztétikai értékelés és vállalás is. (Petőfi szellemes költői megoldással kapcsol össze két helyhatározószót [ott + honn]. Meghatározza az Alföldhöz való vonzódás másik összetevőjét is, a szabadságélményt többszörös metafora használatlal érzékelteti [börtön, sas, végtelen]. A zárlat ódai magaslatba emeli a tájleíró költeményt, és a kötődést, a szubjektív viszonyt a legalapvetőbb toposzokkal érzékelteti [bölcső, szemfödél, sír].)

Keletkezés:

A költeményt Petőfi Pesten írta 1844 júliusában; 1844. október 5-én jelent meg a *Honderű* című napilapban.

Műfaj:

A vers műfaja tájleíró költemény.

Szerkezet–gondolatmenet:

1–2. versszak:

Kétféle tájideál jelenik meg: a romantikus, vadregényes Kárpátok és az alföld „*tengersík*” vidéke; az alföld Petőfi szabadságvágyának kifejezője (ezt a „*Börtönéből szabadult sas lelkem*” metafora fejezi ki).

3–5. versszak:

A Duna–Tisza közének tájképe jelenik meg mozgalmas képekben; a nézőpont a magasságból lefelé irányul, tágul.

6–7. versszak:

Közelkép a tanyákról (búzatáblák, nádasok); a nézőpont a tanyákat pásztázza végig.

8. versszak:

Pillantás a tanyákon túlra egy csárdáig; a nézőpont távolodó.

9–10. versszak:

Közelkép a nyárfaerdőről, a királydinnyés, homokos talajról, annak flórájáról és faunájáról; a nézőpont közeli és éles (itt jut el a mikrojelenségekig az alkotás).

11. versszak:

Pillantás a homályba vesző láthatárig; a nézőpont távolodó.

12. versszak:

Lírai vallomás a szülőföld szeretetéről.

A költemény jelentősége:

A vers a romantikus, vadregényes tájjal szemben új tájélményt fogalmaz meg a magyar irodalomban. Az alföldi táj a költemény végére a szabadság jelképévé válik.

Stílus:

A vers stílusa **kevert: romantikus és realista elemek** egyaránt megtalálhatóak benne.

Verselés, rím- és ritmusképlet:

A költemény verselése ütemhangsúlyos, kétütemű tízes, félrímes sorokból épül fel: 4 / 6 x, 4 / 6 a, 4 / 6 x, 4 / 6 a.

2. *Téli világ* (Pest, 1845. február):

Az **elsődleges jelentés** szintjén **miniatűr zsáner-**, illetve **életképek** sorozata a vers: a kinnrekedt, otthonukból kitaszított emberek sorsát idézi fel; közben a refrén a vágy szintjén megfogalmazza ezzel ellentétben az otthon melegét és menedékét.

A **másodlagos jelentés** szintjén **ember és világ ellentétének tárgyiasítása** történik: az ellenséges külvilágnak kiszolgáltatott emberek, a tél, az én-világ kapcsolat hidegségét jelképezik. Már a felütés is jelzi a megbomlott harmóniát. Az ellentétet csak az emberek közötti kapcsolat oldhatná fel.

3. *A puszta, télen* (Pest, 1848. január):

Keletkezés:

A költeményt Petőfi Pesten írta 1848 januárjában.

Műfaj:

A vers műfaja tájleíró költemény. Párversei *Az alföld*, *A Tisza*, *A Kiskunság* és a *Szülőföldemen* című alkotások.

Szerkezet–gondolatmenet:

A vers szerkezeti elosztása arányosságra vall. Kilenc strófából áll, amelyek három azonos, három-három versszakot felölelő részekre tagolhatóak.

I. rész (1–3. versszak):

Az első részben a természet elemei – a föld, a növények, a madarak – jelennek meg.

1. versszak:

A vers felütése; a versszak egy felkiáltással indul, és egy metaforára épül; „*az ősz olyan gondatlan rossz gazda*”. Az első sor egy szójátékon alapul, melynek alapja a „puszta” szó főnévi és melléknévi jelentése.

2. versszak:

A tájfestés egyik sajátos lehetősége, a negatív tájbrázolás³ jelenik meg: a vers egyszerre mutatja be az elveszett szépséget, gazdagságot és a jelen kopárságát. A negatív festésből adódóan itt válik véglegesen egyértelművé a vers elégikus hangvétele (ezt erősítik a „*méla*” és a „*kesergő*” jelzők is).

3. versszak:

A „*nap, mint fáradt madár*” hasonlat perspektivikus (távlati) hatást eredményez. A téli világ szemléletes érzékeltetését tovább fokozza a versszak végén a megszemélyesítés: a nap öregemberként jelenik meg.

II. rész (4–6. versszak):

A vers középső harmada a pusztai életből ragad ki néhány jellegzetes képet. A jellemző hangulat a mozdulatlanság, a tétlenség és a némaság.

4. versszak:

A lakatlan „*halászkunyhó*” és a „*csőszház*” a téli világ része. Az élet apró jeleit csak a tanyák jelzik: „*a jószág benn szénáz*”.

5. versszak:

Ez a versszak az apró megfigyelésekkel összeállított részletező leírás csúcspontja (például „*Leveles dohányát a béres leveszi / A gerendáról*”). A lelassult élet leírása itt életkép erejű: egyfajta ősi életbölcsséget, a komótos munkavégzést érzékelteti.

6. versszak:

A hallgatag csárdák bemutatása jellemző motívuma Petőfi tájverseinek (például *Az alföld, A csárda romjai, Kutyakaparó*). Majd újra kitér a tájkép, messzebb téved a tekintet, és az út látható. Az utolsó sor a III. szerkezeti egységbe való átváltás is egyben: „*Hóval söpörték be a szelek az utat.*”

III. rész (7–9. versszak):**7. versszak:**

Ez a strófa a költői képzelet romantikus szárnyalását jelzi. A téli viharok rajzában az igei állítmányoknak van szerepük („*kavarog*”, „*nyargal*”, „*szikrázik*”, „*szemközt jő*”): dinamizmust, elelenséget érzékeltetnek.

8. versszak:

Ez a rész ellentéte a 7. versszaknak: a fáradt, sejtelmes képek a téli alkonyt jelenítik meg. Lelassul az ütem is az első két sorvégi rímekkel („*elülnek*” – „*települnek*”). Megjelenik a fenyegetettség, a félelemérzet is a betyár alakjában: „*Háta mögött farkas, feje fölött holló*”.

9. versszak:

Az utolsó strófa egyetlen nagy költői kép: a lírai én a lebukó nap látványához az országból elűzött király képzetét társítja.

Konnotatív rétegek a versben:

³ Hasonlóan Berzsenyi *A közelítő tél* című verséhez.

A költemény nem egyszerű tájvers, hanem a másodlagos jelentés szintjén erős jelképiséggel rendelkezik:

- végtelen téli puszta: a szabadság, otthonosság szimbóluma
- betyár: a természeti-társadalmi kivetettség képe
- Nap: királyellenesség („*Leesik fejről véres koronája.*”)

Felmerülhet a kérdés, hogyan kerül egy tájvers végére a királyok bukását előrevetítő hasonlat, és hogyan lehet egy tárgyyszerű leírás társadalmi, politikai és forradalmi indulatok hordozója. Horváth János irodalomtörténész éppen ezért ítélte felemásnak, kevésbé művészinak ezt a verset. Mások szerint viszont az utolsó versszak forradalmi jelképszerűsége hangulatilag színezi, sőt gazdagítja a verset. A tényszerű értékeléshez az is hozzátartozik, hogy Petőfi több más költeményében a nap mint képszimbólum összefonódik a vér, a halálos áldozat költői megérzésével (például *Falun, A gólya, Az utolsó ember*). Vagyis ez az asszociáció (képzettársítás) tipikusan Petőfié, és a költészetébe szervesen beépülő kép művészi értéke rendkívüli erejű, hatása nem vitatható.

Stílus:

A vers stílusa leginkább realista.

Verselés, rím- és ritmusképlet:

A költemény hangsúlyos, négyütemű tizenkettes (a 3. és a 4. sor egy kettétört tizenkettes).

Rím- és ritmusképlete a következő:

3 / 3 / 3 / 3 a

3 / 3 / 3 / 3 a

3 / 3 b

3 / 3 b

3 / 3 / 3 / 3 c

3 / 3 / 3 / 3 c

4. *Kiskunság* (Pest, 1848. június):

Szintén Pesten írta Petőfi a *Kiskunság* című költeményét. Kiindulópontja ennek sem a közvetlen látvány: a nagyvárosi élet örökös zajából száll fel képzelete, és lelki szemei előtt lebegnek el „szépen gyönyörűn” az alföldi vidékek. Egy forró nyárközépi napon, kora délelőtt („*Kapaszkodik a nap fölfelé*”) a puszta egy meghatározott pontjáról indul el a szemlélet a város felé, és mire a szélmalomok alá ér, már beesteledik („*Közeleg az este*”). Csak a napszakok változásából, a hely- és az időhatározók ritka fel-felbukkanásából („*itten*”, „*amott*”, „*ott*” – „*végre*”, „*nagy sokára*”, „*végre*”) lehet következtetni arra, hogy a térbeli haladás képei sorakoznak egymás mellé. A nagyvároshoz mérten a puszta egzotikumát, páratlan szépségét és egyúttal végtelenségét sugallják a hol apró részletezéssel (például a legelő, a lapályon elnyúló ér), hol csak nagyvonalúan bemutatott **tájelemek** (például vén csárda, egy-egy tanya). Ez a vidék, a Kiskunság nem csak szülőföldje miatt értékes a költőnek. A vers megírása idején (1848. május–június) **politikai reményei** is ide kapcsolták, hiszen Szabadszálláson kívánt fellépni a képviselő-választáskor. Petőfi ekkor még nem sejtette a rövid idő múlva bekövetkező kudarcot, ezért várakozó bizakodás, optimista derű lengi át az egész költeményt. Talán ezt az állapotot, a jövőhöz fűződő lehetőségeket jelképezi a szélmalomok vitorláinak szüntelen, fáradhatatlan forgása, amely a vers végén a nyitottság, a befejezetlenség, a határtalanság benyomását kelti.

A **versforma** eléggé bonyolult. A nyolc ütemhangsúlyos verssor szótagszáma a következőképpen alakul: 6–12–12–6–6–12–12–6; a félrímek különböző szótagszámú sorokat kötnek össze: x a x a x b x b.

IV. Összegzés:

Petőfi – tájleíró költeményeiben is – vonzódott a természethez; érzelmileg rendkívül kötődött szülőföldjéhez, az Alföld sík vidékéhez. A költő új tájélményt fogalmazott meg verseiben: a romantika zordon, vadregényes tájaival szemben a délibábos síkság került a középpontba. Petőfi fedezte fel a magyar irodalomban az alföldi tájat mint a szabadság szimbólumát. Verseiben egyformán fontos a táj, benne az ember és a tájat szemlélő, illetve felidéző költő.